

**İSMAİL KAPLAN • Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi
ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi**

İSMAIL KAPLAN Boğaziçi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Çeviribilim Bölümü öğretim üyesidir. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda 1998 yılı Haziran ayında kabul edilen *The Ideology of National Education in Turkey and Its Implications for Political Socialization* başlıklı tezle doktorasını tamamlayan İsmail Kaplan'ın ilk kitabı, çevirisini kendisinin yaptığı bu doktora tezidir. *Mahşerin Kapısında: Amerika, Savaş ve Türkiye* (Ürün Yayınları, İstanbul, 2004) adlı ortak kitabın yazarlarından olan İsmail Kaplan'ın çeşitli dergilerde yazıları ve çevirileri çıktı. Üç çeviri kitabı yayımlandı: Edward S. Herman ve Noam Chomsky, *Medya Halka Nasıl Evet Dedirtir*, Minerva Yayınları, İstanbul, 1998 (ortak çeviri); Noam Chomsky, *Sam Amca Ne İstiyor: İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze Amerikan Politikaları*, Minerva Yayınları, İstanbul, 1999 (ortak çeviri); Günay Göksu Özdoğan, "Türân'dan "Bozkurt"a: Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)", İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

İletişim Yayınları 527 • Araştırma-İnceleme Dizisi 86

ISBN-13: 978-975-470-730-4

© 1999 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1-7. Baskı 1999-2013, İstanbul

8. Baskı 2019, İstanbul

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Fatoş Gencosman

KAPAK RESMİ Peter Blake, "ABC Minors", 1955, detay

UYGULAMA Suat Aysu

DÜZELTİ Ayşe Ceren Gelik

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, 2622 Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Deve Kaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

İSMAİL KAPLAN

**Türkiye’de
Milli Eğitim
İdeolojisi
ve Siyasal Toplumsallaşma
Üzerindeki Etkisi**

i l e t i ŝ i m

Selem'e

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

Giriş	11
--------------------	-----------

BİRİNCİ KISIM

EĞİTİM FELSEFELERİ	19
---------------------------------	-----------

İKİNCİ BÖLÜM

Despotik Eğitim	21
------------------------------	-----------

1. Platon'un Eğitim Felsefesi.....	22
2. Hobbes'un Eğitim Felsefesi.....	25

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Liberal Eğitim	33
-----------------------------	-----------

1. Locke'un Eğitim Felsefesi.....	36
2. Kant'ın Felsefesi.....	45
3. John Stuart Mill'in Felsefesi.....	54
4. Thomas Hill Green'in Olumlu Özgürlüğü.....	57
5. Leonard T. Hobhouse'un Organik Liberalizmi.....	61
6. John Dewey'in Kültürel Liberalizmi.....	63

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Eşitlikçi Eğitim	67
-------------------------------	-----------

1. Rousseau'nun Felsefesi.....	69
2. Marks, Engels ve İzleyicilerinin Felsefesi.....	80

İKİNCİ KISIM

EĞİTİMİN İDEOLOJİK VE SİYASAL PRATİKLERİ.....	93
---	----

BEŞİNCİ BÖLÜM

Pratikte Eğitim Anlayışları.....	95
1. Nazi Almanyası.....	95
2. Faşist İtalya.....	105
3. Militarist Japonya.....	114
4. Nazizm Sonrası Batı Almanyası.....	118
5. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Japonya.....	120
6. Amerika Birleşik Devletleri.....	123
7. Sovyetler Birliği.....	126
8. Nazizm Sonrası Doğu Almanyası.....	128

ÜÇÜNCÜ KISIM

TÜRK MİLLİ EĞİTİM İDEOLOJİSİNİN

OLUŞMASI VE YERLEŞMESİ.....	131
-----------------------------	-----

ALTINCI BÖLÜM

Türk Milli Eğitim İdeolojisinin Oluşma Dönemi.....	133
1. Kemalizmin Siyaset ve Ekonomi Teorisi.....	134
2. Mustafa Kemal'in Eğitime İlişkin Görüşleri.....	137
3. İsmet İnönü'nün Eğitime İlişkin Görüşleri.....	143
4. Alternatif Eğitim Politikaları.....	145
5. Hükümet Programlarında Eğitim.....	152
6. 1921 ve 1924 Anayasalarında Eğitim.....	157
7. Tevhid-i Tedrisat Kanunu.....	159

YEDİNCİ BÖLÜM

Türk Milli Eğitim İdeolojisinin Yerleşmesi.....	161
1. Hükümet Programları.....	162
2. Cumhuriyet Halk Partisi Programları.....	170
3. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Programı.....	179
4. Anayasa Değişiklikleri.....	179
5. Eğitim Yasaları ve Yönetmelikleri.....	180
6. Bakanlık Direktif ve Açıklamaları.....	189

DÖRDÜNCÜ KISIM

TÜRK MİLLİ EĞİTİM İDEOLOJİSİ'NİN YENİDEN ÜRETİLMESİ VE SÜREKLİLİK KAZANMASI	197
--	------------

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Tek Partili Dönemden Çok Partili Döneme	199
1. Parti Programları.....	200
2. Son CHP Hükümetlerinin Programları.....	209
3. İlk Okul ve Orta Okul Müfredat Programları.....	213
4. Demokrat Parti Hükümetlerinin Programları.....	214

DOKUZUNCU BÖLÜM

Çalkantılı Yıllar: 1960-1980	227
1. Hükümet Programlarında Eğitim.....	228
2. 1961 Anayasası ve Temel Mevzuat.....	262
3. 1960-1980 Dönemi Parti Programları.....	274

ONUNCU BÖLÜM

1980 Darbesinden Günümüze	305
1. 1982 Anayasası ve Temel Mevzuat.....	306
2. Hükümet Programları.....	311
3. Parti Programları.....	323

ONBİRİNCİ BÖLÜM

Eğitimin Bugünkü Durumu	347
1. Milli Eğitim Bakanlığı'nın Görevleri.....	348
2. Okul Öncesi Eğitim.....	349
3. İlköğretim Yönetmeliği.....	353
4. Ders Kitapları Yönetmeliği.....	355
5. İlk Okul Müfredat Programı.....	356
6. İlköğretim İkinci Kademe Müfredat Programı.....	364
7. İlk Okuldan Liseye: Tipik Örnek.....	369
8. Ortaöğretim Müfredat Programı.....	375
9. Platon'un ve Hobbes'un Ruhü.....	382

ONİKİNCİ BÖLÜM

Sonuç	389
1. Genel Değerlendirme.....	390
2. Siyasal Toplumsallaşma Açısından Sonuçlar.....	395
Kaynakça	399

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Toplumsallaşma ve Eğitim

Toplumsallaşma, “belirli toplumsal durumların deneyimi ve bilgisi aracılığıyla insan davranışının biçimlendirilmesi: bireylerin kendi davranışlarına ilişkin olarak başkalarının beklentilerinden haberdar oldukları; bir toplumsal grubun veya toplumun normlarını, törelerini, değerlerini ve inançlarını edindikleri; ve bir toplumsal grubun veya toplumun kültürünün aktarıldığı süreç” olarak tanımlanır.¹ Bu anlamda, toplumsallaşma, eğitimle eş anlamlıdır; hem öğretmeyi, hem öğrenmeyi kapsayan bir süreçtir.

Toplumsallaşma, “toplumsallaştırılan birey ile onu toplumsallaştıran toplum ve toplumsal etkenler arasındaki etkileşimli süreç”tir.² Bir başka deyişle, bireyler hem toplumsallaştırılırlar, hem de kendi kendilerini toplumsallaştırırlar. Bir toplumsal

1 James Watson ve Anne Hill, *A Dictionary of Communication and Media Studies*, Edward Arnold Publishers, London, 1984, s. 153.

2 Richard E. Dawson, Kenneth Prewitt ve Karen S. Dawson, *Political Socialization*, İkinci Baskı, Little, Brown and Company, Boston ve Toronto, 1977, s. 33.

grubun veya toplumun değerleri, inançları ve davranış kodları bireylere aşılanır ve, tersinden bakıldığında, bireyler, bir toplumsal grubun veya toplumun değerlerini, inançlarını ve davranış kodlarını edinirler. Toplumsallaşma sürecinin sonucunda, bireyler, o toplumsal grubun veya toplumun kurumsal yapılarıyla bütünleşirler.

Toplumsallaşma, toplumsal ilişkiler ağının bütünü içerisinde yer alan çok karmaşık bir süreçtir. Bu süreç, bütün toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel ilişki pratikleri ve kurumlarıyla ilgilidir. Çocuk büyütme pratikleri, okul, iş süreçleri, siyasal karar verme süreçleri, eğlenme ve boş zaman pratikleri, tapınma pratikleri, askeri ve cezai deneyimler ve benzerlerinin hepsi, toplumsallaşma sürecinde rol oynar. Bu yüzden, aile, arkadaşlık grupları, okul, siyasal partiler, hükümet, ordu, iş yeri (fabrika, çiftlik, büro vb.), sendikalar, işveren dernekleri, tapınak (cami, kilise, sinagog vb.), kitle iletişim araçları (radio, televizyon, basın), sinema, yayınevleri, kulüpler, kahvehaneler, toplumsallaştırma etkenleri arasında yer alırlar.³

Öte yandan, toplumsallaşma dinamik ve çatışmalı bir süreçtir. Bu durum, toplumun ekonomik, siyasal ve kültürel güçlerine göre birbirlerinden ayırt edilen karşıt toplumsal gruplara (toplumsal sınıflar; cinsler; ırk, soy ve dil toplulukları vb.) bölünmüş olması gerçeğinden kaynaklanır.⁴ Bir başka deyişle, toplumsal gruplar “asimetrik iktidar ilişkileri” ağı içerisinde yer alırlar.⁵ Birbirine karşıt toplumsallaştırma etkenleri, bireyi kendi bakış açılarına göre etkilemek, daha doğrusu biçimlendirmek üzere mücadele ederler. Bu şekilde, egemen gruplar, yani asimetrik iktidar ilişkilerinin ayrıcalıklı tarafı, kurulu düzeni korumaya ve sürdürmeye çalışırken, alt gruplar, yani asimetrik iktidar ilişkilerinin yoksunlar tarafı, kurulu düzeni değiştirme eğilimi taşır. Buna bağlı olarak, toplumsallaşma, bire-

3 A.g.e., s. 171-202.

4 A.g.e., s. 171-179.

5 Henry A. Giroux, *Schooling for Democracy: Critical Pedagogy in the Modern Age*, Routledge, London, 1988, s. 64.

yi kendi yanlarına çekmeye çalışan karşıt toplumsal güçlerin mücadelesinin somut sonucu olur.

Toplumsallaşma ve İdeoloji

Buradan ideoloji kavramına geliriz. Toplumsallaştırma etkenlerinin bireyi belli bir bakış açısına ya da dünya görüşüne göre biçimlendirmeye çalıştıklarını söylemiştik.

Bu bakış açısına ya da dünya görüşüne ideoloji denir. İdeoloji, “sınıflı toplumun pratik toplumsal bilinci” olarak tanımlanabilir.⁶ İdeoloji, “bir toplumun kendisini ayırt eden ilişkileri yeniden üretmesini sağlayan araçtır. Bir düşünceler bütüncesi veya düşünüş örüntüsü olarak ele alındığında, ideoloji, kendisini yaşatan toplumsal, kültürel ve ekonomik ilişki pratiklerinin bilişsel kalanıdır. Daha diyalektik bir söyleyişle, ideoloji, belirli iş, iletişim ve karar verme pratikleri yoluyla yaratılır ve yaşatılır.”⁷ Öyleyse, toplumsallaşma sürecinin ideolojik nitelik taşıdığı sonucunu çıkarabiliriz. Toplumsallaşma süreci bireylere bir ideolojinin aşılmasını biçimini alır.

Egemen ideoloji⁸ kurulu düzeni haklı, ahlâki ve meşru olarak tanımlar ve hatta ebedi ilan eder. Alttaki, devrimci ideoloji ise kurulu düzeni gayri meşru ve geçici ilan edip yıkılması ve alternatif bir düzenin kurulması çağrısında bulunur.⁹

6 Istvan Mészáros, *The Power of Ideology*, New York University Press, New York, 1989, s. 12.

7 Wilfred Carr ve Stephen Kemmis, *Becoming Critical*, The Falmer Press, Lewes, 1986, s. 193.

8 “Hakim sınıfın düşünceleri her çağın hakim düşünceleridir: yani, toplumun hakim *maddi* gücü aynı zamanda o toplumun hakim *düşünsel* gücüdür. Maddi üretim araçlarını elinde tutan sınıf, bunun sonucunda zihinsel üretim araçlarını da kontrol eder. Böylece, zihinsel üretim araçlarından yoksun olanların düşünceleri genellikle maddi üretim araçlarını elinde tutan sınıfa bağımlı olur. Hakim düşünceler egemen maddi ilişkilerin düşünsel ifadesinden, egemen maddi ilişkilerin düşünce olarak kavranışından; dolayısıyla da, bir sınıfı hakim sınıf yapan, yani onu egemen duruma getiren düşüncelerden başka birşey değildir. (Karl Marx ve Friedrich Engels, *Collected Works*, Lawrence and Wishart, London, 1975, Cilt 5, s. 59).

9 Bkz. Harry M. Johnson, “Ideology and the Social System”, David L. Sills (ed.),

Birbirine karşıt toplumsallaştırma güçlerinin, dolayısıyla da birbirine karşıt ideolojilerin mücadelesinde, ekonomik, siyasal ve kültürel güç alanındaki asimetri nedeniyle egemen ideolojinin birçok avantajı, devrimci ideolojinin ise birçok dezavantajı vardır. “Hakim ideoloji, devletin, medyanın, akademik kurumların desteğinden yararlanır. Sistemin mantığına dayanarak aklı başında, ılımlı, mutabakat yanlısı, apaçık sağduyulu görünebilir. Kurtuluş ideolojileri ise akıntıya karşı yüzmek durumunda oldukları gibi, temelden farklı bir toplum hayalini soyut olarak betimlemek zorunda kalırlar.”¹⁰

Siyasal Toplumsallaşma

Siyasal toplumsallaşma, genel toplumsallaşma olgusunun ayrılmaz parçasıdır; toplumsallaşmanın özel bir biçimidir. Siyasal toplumsallaşma, bireylerin siyasal yönelimlerini, tutumlarını ve davranışlarını edinmelerini sağlayan süreçtir.¹¹ Siyasal toplumsallaşma süreci yoluyla bireyler, belli bir toplumsal grubun veya topluluğun siyasal değerlerini, inançlarını ve davranış kodlarını edinirler ve o toplumsal grubun veya topluluğun siyasal yapılarıyla bütünleşirler. Bu geniş anlamında, siyasal toplumsallaşma, siyasal eğitimle eş anlamlıdır. Amaçlı ya da amaçsız her türlü siyasal öğretim ve öğrenimi kapsar.

Toplumsallaşmanın yukarıda sözünü ettiğimiz bütün özellikleri, yani etkileşimli, yaygın, dinamik, çatışmalı ve ideolojik nitelikli olması, siyasal toplumsallaşma süreci için de geçerlidir. Sosyal, ekonomik ve kültürel ilişkilerin bütün pratikleri ve kurumları, aileden işyerine, arkadaşlık gruplarından kitle iletişim araçlarına kadar yaşam ağının bütün öğeleri, siyasal toplumsallaşmanın da etkeni rolünü oynar. Bunların hepsi siyasal açıdan anlamlı bilgi ve davranış kodları iletirler.

International Encyclopedia of the Social Sciences, The MacMillan Company and the Free Press, USA, 1968 içinde, Cilt 7, s. 81: “Ideolojinin temel işlevi... belli bir toplumsal eylem programını meşru ve desteğe layık olarak tanımlamaktır.”

10 Daniel Singer, “Their Ideology and Ours”, *Monthly Review*, Cilt 41, no 11, Nisan 1990, s. 43-44.

11 Dawson, Prewitt ve Dawson, *y.a.g.e.*, s. 33.

Geniş ve Dar Anlamda Eğitim

Yukarıda açıklanan geniş anlamında, toplumsallaşmanın, yapılandırılmış (formel) veya yapılandırılmamış (informel), amaçlı veya amaçsız, planlı veya plansız eğitim ile eş anlamlı olduğunu; siyasal toplumsallaşmanın da yapılandırılmış veya yapılandırılmamış, amaçlı veya amaçsız, planlı veya plansız siyasal eğitimle eş anlamlı olduğunu gördük.

Dolayısıyla da, tersinden bakıldığında, eğitim toplumsallaşma ile, siyasal eğitim de siyasal toplumsallaşma ile eş anlamlıdır. “Eğitimin her türlü bilgi iletişimini ve değerler oluşturmayı kapsadığı söylenebilir; bu anlamda eğitim toplumsallaşma ile eş anlamlıdır.”¹² Aynı şekilde, siyasal eğitim de, ister doğrudan doğruya, isterse görünüşte siyasal olmayan, ancak siyasal açıdan anlamlı mesajların dolaylı olarak iletilmesi yoluyla siyasal bilginin her türlü iletişimini ve siyasal değerlerin oluşturulmasını içerir.¹³

Demek ki, eğitim insanlığın temel bir etkinliğidir. Eğitimin toplumsallaşma ile eş anlamlı ve uygunluk içinde olması, eğitimi ideolojilerin önemli bir bileşeni haline getirmiş ve, yapılandırılmış, amaçlı ve planlı eğitim sistemlerinin kurulmasına yol açmıştır. Eğitim çok eski çağlardan bu yana toplumsal iş bölümünde ayrı bir etkinlik olagelmıştır. Eğitim için kontrollü bir mekân oluşturulmuş ve buraya okul adı verilmiş; öğretme ve öğrenme için resmi roller belirlenmiş ve bu rollerin üstlenicilerine sırasıyla öğretmen ve öğrenci denilmiştir; öğretme ve öğrenme için resmi programlar hazırlanmış ve bunlar müfredat olarak adlandırılmıştır. Toplumsal, siyasal ve kültürel değerlerin ve kodların iletilmesi görevi resmen bu eğitim kurumlarına verilmiştir.¹⁴

Modern toplumlarda, yapılandırılmış eğitim pratiği ve kurumlarının rolü günden güne artmaktadır. Günümüzde, yapı-

12 C. Arnold Anderson, “Education and Society”, Sills (ed.), *y.a.g.e.* içinde, Cilt 7, s. 517.

13 Fred I. Greenstein, “Political Socialization”, *a.g.e.*, Cilt 14, s. 551-554.

14 Daha ayrıntılı bilgi için bkz., “Education”, *a.g.e.*, Cilt 4, s. 509-532.

landırılmış eğitim nüfusun çok önemli bir kesimini aynı anda kapsayan ve “herkesin yaşamını yakından ilgilendiren”¹⁵ bir kurum olmuştur. Daha önce hiçbir çağda, günümüzde olduğu kadar çok sayıda insan kollektif ve sistemli olarak özellikle bu amaçla oluşturulan yapılandırılmış kurumlarda eğitim görmüyordu. Aynı şekilde, daha önce hiçbir çağda, günümüzdeki kadar uzun bir eğitim dönemi için öğrencilerin okullarda kalması gerekmiyordu. Baskıcı devlet aygıtları (hükümet, idare, ordu, polis, mahkemeler, hapisaneler vb.) ile ideolojik devlet aygıtları (eğitim, kültür, din, iletişim, aile vb. devlet aygıtları) ayrımını yapan Louis Althusser, bu olguları dikkate alarak eğitimsel devlet aygıtını, yani okul sistemini, kapitalist toplumlardaki modern devletin hakim ideolojik aygıtı olarak tanımlar. Althusser’e göre, okul sistemi, kapitalist düzende sömürü ilişkilerinin yeniden üretilmesinde, kimi becerilerin öğretilmesi kılıfı altında hakim sınıfın ideolojisini aşılama yoluyla başrolü oynar.¹⁶

Bu çalışmada, eğitim dar anlamında, siyasal toplumsallaşmanın uzmanlaşmış ve kurumsallaşmış bir biçimi olarak ele alınacak ve özellikle eğitimin ideolojik işlevi üzerinde durulacaktır.

Üç Eğitim Felsefesi

Eğitim çağlar boyunca birçok seçkin siyasal düşünürün inceleme konusu olmuştur. Platon’dan Hobbes’a, Locke’tan Kant’a, Mill’den Dewey’e, Rousseau’dan Marks ve Engels’e, filozoflar kendi dünya görüşleri doğrultusunda genel siyasal teorilerinin parçası olarak eğitim üzerine doktrinler oluşturmuşlardır. Bugüne kadarki insanlık tarihinde üç temel eğitim fel-

15 A.g.e., s. 510.

16 Bkz. Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994. Althusser’e göre, kapitalist devletin bütün aygıtları baskı ve ideolojiyi birlikte uygular. Ne var ki, baskıcı devlet aygıtlarında baskı birincil ve ideoloji ikincil iken, ideolojik devlet aygıtlarında ideoloji birincil, baskı ise ikincildir. Bkz. a.g.e., s. 35.

sefesi veya doktrini veya ideolojisi ayırt edilebilir; bunlar, 1) despotik eğitim, 2) liberal eğitim ve 3) eşitlikçi eğitimdir.¹⁷

Bu çalışmada amaç, Türk milli eğitim sistemini siyasal bakış açısından incelemek ve böylece ona yön veren siyasal değerleri belirlemektir. Bir başka deyişle, amaç, Türk milli eğitim sisteminin ideolojisini incelemek ve bu ideolojinin siyasal toplumsallaşma üzerindeki etkisini değerlendirmektir. Çalışmada modern Türk eğitim sistemi, 1920'li yıllarda kuruluşundan başlayarak 1990'ların sonundaki mevcut durumuna kadar, bugünkü durumun betimlenmesine ağırlık verilerek incelenecektir. Türk milli eğitim sistemi, Türkiye'deki siyasal toplumsallaşma sürecinin dinamiklerinin bir parçası olarak kendi gelişimi içerisinde ele alınacak ve sonra da yukarıda sözü edilen eğitim felsefeleriyle olan ilişkisi açısından değerlendirilecektir.

Ancak, konunun daha açık biçimde anlaşılabilmesi için önce üç temel eğitim felsefesini, hem evrensel teorik biçimleri ile, hem de dünya çapında kendilerinden esinlenen somut ideolojik ve siyasal pratikleri içinde inceleyeceğiz. Çalışmanın birinci kısmında eğitim evrensel yönüyle incelenecektir. İkinci kısımda eğitimin ideolojik ve siyasal pratikleri üzerinde durulacaktır. Daha sonra, üçüncü ve dördüncü kısımlarda, özele geçilecek ve asıl konumuz olan Türk milli eğitim sisteminin ideolojisi ile bu ideolojinin siyasal toplumsallaşma açısından sonuçları üzerinde yoğunlaşılacaktır.

17 Bununla birlikte, bu sınıflandırma, somut durumlarda melez türlerle, yani birden fazla felsefenin öğelerini eklektik veya sentetik olarak birleştiren biçimlerle karşılaşmayacağı anlamına gelmez.

BİRİNCİ KISIM
EĞİTİM FELSEFELERİ

İKİNCİ BÖLÜM

DESPOTİK EĞİTİM

Despotik eğitim, halkın kendi kendini yönetmesi yerine, bir sınıfın mutlak hakimiyetini sürdürme amacını güden eğitimidir.¹ Despotik eğitimin temel hedefi halkın devlet yöneticilerine koşulsuz biçimde itaat etmesini sağlamaktır. Despotik eğitim, yönetme hakkı tekeli bir seçkinler kesimine teslim edip bütün halkı bu haktan yoksun bırakmanın doğal ve meşru olduğu görüşünü aşılama amacına göre tasarılanmış eğitimidir. Despotik eğitimin savunduğu düzen, efendiler ve uyruklar düzeni, eşitsizlik ve özgürlüksüzlük düzenidir. Despotik eğitim,

1 Rousseau'ya göre despotizm, halkın egemenliğinin gaspedilmesi anlamına gelir (bkz. J. J. Rousseau, *The Social Contract*, Kitap III, Bölüm X). Despotizm “hem kanunları, hem de halkı çiğner ve cumhuriyetin yıkıntıları üzerinde kendi hükmünü kurar... *dürüstlükten hiçbir fayda ummayan* despotizm, hakimiyeti ele geçirdiği her yerde kendinden başka hiçbir efendi tanımaz; despotizm konuşmaya başlar başlamaz doğruluk ve ödev duygusu ağırlığını yitirir ve kölelerin elinde itaatkârlıktan başka hiçbir erdem kalmaz” (Bkz. Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, Say Yayınları, İstanbul, 1995, s. 173-174, alıntı yeniden çevrilmiştir). G. H. Sabine'nın *Webster's Third New International Dictionary*, sayfa 614'de yer alan “despotizm” maddesinde aktarılan tanım da aynı doğrultudadır: “Despotizm, bir yönetici sınıfa özgü çıkarların, genel çıkara ait olan yeri gaspetmesi şeklinde ortaya çıkan sapkın bir egemenliktir.” Ayrıca, bkz. Sheldon S. Wolin, “Hobbes and the Culture of Despotism”, Mary G. Dietz (ed.) *Thomas Hobbes and Political Theory*, University Press of Kansas, Kansas, 1990 içinde.

“iktidarda bulunanlara itaat edin” sloganını bayrak ediniz. Uyruklara uyrukluğun ne kadar iyi birşey olduğu görüşünü aşılarken, hakim sınıfın üyelerine, kendi bilgece hakimiyetlerinin “devletin güvenliği” açısından *vazgeçilmez* olduğu görüşünü benimsetir.

Despotik eğitim, evrenselliğin yerelcilikle; ortak çıkarların kısmi çıkarlarla; dayanışmanın baskıyla; paylaşmanın sömürüyle; akılcı mutabakatın kararların dayatılmasıyla; düşünce, vicdan ve anlatım özgürlüğünün sansür ve zulümle; eleştirel tartışmanın körü körüne itaatle; barış ve uyumun, (hem “iç”, hem de “dış” düşmanlara karşı) militarizmle; aydınlanmanın öğretilenle (endoktrinasyonla); karşılıklı saygı ve insan onurunun liderlere tapınmayla; bireylerin her yönlü gelişiminin toplumsal işbölümünün neden olduğu alçaltıcı durumlarla ikame edilmesini meşrulaştırır.

Despotik eğitimin en hararetli savunucuları Platon ile Hobbes olmuştur.

1. Platon’un Eğitim Felsefesi

Platon’un felsefesinde, eğitim, devletin vazgeçilmez bir işlevidir. Platon’a göre, devlet yöneticileri eğitim sayesinde kendi uyruklarını devlet güvenliğinin ihtiyaçlarına göre biçimlendirebilirler. Platon’un öngördüğü eğitim, “kişinin, yurttaşlığın gerektirdiği ideal mükemmelliği şevkle amaç edinmesini sağlayan ve ona adaletli biçimde nasıl yöneteceğini ve nasıl itaat edeceğini öğreten... erdem eğitimidir”.² Platon’a göre, “öğrenciler anne babalarının değil, devletin mülkü sayılacaktır”.³

2 Plato, *Laws*, aktaran Robert R. Rusk, *The Doctrines of the Great Educators*, MacMillan, Melbourne, London and Toronto, 1965, s. 30.

3 *A.g.e.*, s. 31. Bu despotik görüşü liberal ve eşitlikçi görüşlerle karşılaştıralım: Liberal Locke’a göre, doğa, babalara ve annelere, çocukları üzerinde “henüz reşit olmadıkları dönemde çocuklarının yararı için kullanmak, yeteneklerinin gelişmemişliğini ve mülklerini... [yani] insanların kişiliklerinde ve mallarında sahip oldukları mülklerini nasıl yönetecekleri bilgisinden yoksun oluşlarını telâfi etmek üzere” bir ebeveyn gücü vermiştir (*Second Treatise*, Bölüm 173, aktaran C.B.

Üç Sınıf

Platon yurttaşları üç sınıfa ayırır: işçiler ve korucular iki temel sınıfı oluşturur, bu temel sınıflardan korucular ise kendi içlerinde askerler ve yöneticiler olarak ikiye ayrılır.⁴ İşçilerin görevi üretmek, yaşam için gerekli maddeleri temin etmektir. Korucuların görevi ise, savaş yoluyla devletin sınırlarını genişletmektir.⁵

İnsanların sınıflara ayrılmasını Platon şöyle haklı göstermeye çalışır: “Üç tür insan vardır: doğa tarafından yönetmek için değil de, çalışmak için yaratılanlar; ancak başkalarının kontrolü ve yönetimi altında yönetmek için yaratılanlar; ve son olarak, araçları ve amaçları nihai olarak belirlemek gibi en yüksek düzeyde devlet adamlığı görevlerine uygun olarak yaratılanlar.”⁶

Platon’un, işçilerden talep ettiği tek yurttaşlık erdemi, üretmenin yanısıra, “itidal sahibi” olmalarıdır; itidal sahibi olmak, haddini bilmek demektir.⁷ Yani, işçilerin tek bir siyasal ödevi vardır ve o da itaat etmektir; işçilerin devlet yönetimine katılma hakkı yoktur; işçilere düşen, “daha akıllı insanların vesaleti altında yaşamak”tır.⁸

Soylu Yalanlar

İşçileri bu kadar düşük bir statüye razı etmek için, Platon, Tanrının insanları farklı madenlerden yarattığını iddia eden

Macpherson, *The Political Theory of Possessive Individualism*, Clarendon Press, Oxford, 1962, s. 244). Eşitlikçi Nadezhda Krupskaya'ya göre ise, “Çocuklar ne anne babalarının, ne de devletin mülküdürler, bizzat kendilerine aittirler.” (*Pedagogicheskie Sochineniya v Desyati Tomakh*, Akadem Pedagogicheskikh Nauk, Moskva, 1959, Cilt 6, s. 158, aktaran R. F. Price, *Marx and Education in Late Capitalism*, Croom Helm, London & Sydney, 1986, s. 197).

4 George H. Sabine, *A History of Political Theory*, Üçüncü Baskı, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1961, s. 52.

5 Plato, *Republic*, aktaran Rusk, *y.a.g.e.*, s. 11.

6 Sabine, *y.a.g.e.*, s. 52.

7 *A.g.e.*, s. 53; Rusk, *y.a.g.e.*, s. 13.

8 Sabine, s. 53-54; Rusk, *a.g.e.*

madenler efsanesi gibi “soylu yalanlar”ın propaganda edilmesini önerir: “Hepiniz kardeşsiniz, ama Tanrı her birinizi ayrı yaratmış. Kiminiz kumanda etme gücüne sahiptir, Tanrı bu kimseleri yaratırken hamurlarına altın katmış, dolayısıyla en büyük şerefi onlara vermiş; kimilerini gümüşten yaratmış, onları asker yapmış; kimilerini de tunçtan ve demirden yaratıp çiftçi ve zanaatkâr yapmış... bir kehanete göre, tunçtan veya demirden yaratılan bir kişi devletin başına geçerse, o devlet yıkılır.”⁹

Platon, devlet yöneticilerinin hem kendi yurttaşlarını, hem de düşmanları aldatma hakkına sahip olduğunu açıkça ilan eder: “Eğer yalan söyleme ayrıcalığına sahip olması gereken birileri varsa, bu kişiler devlet yöneticileridir; devlet yöneticileri ister düşmanlarla, ister kendi yurttaşlarıyla ilişkilerinde kamu yararı için yalan söyleyebilirler. Ama başka hiç kimse bu tür şeylere kalkışmamalıdır.”¹⁰ Devlet yöneticileri sansür uygulama hakkına da sahiptir. Örneğin anneler ve dadılar çocuklara sadece devletçe izin verilen masalları anlatabilirler.¹¹

Devlet Kontrolünde Din

Devletin merkezi kontrolü altında tutulan okul sistemiyle birlikte, din de devletin merkezi düzenlemesine ve kontrolüne tabidir. Hangi rahiplerin yetkili, hangi tapınakların onaylı, hangi dinsel uygulamaların ve ayinlerin izinli olduğu belirlenir, izinsiz mezhepler ve uygulamalar yasaklanır. Aynı zamanda, ateizm, hapis ve hatta ölüm cezası gerektiren bir suç ilan edilir; gençler, ateizmin devlet güvenliğine karşı bir tehdit oluşturduğu konusunda uyarılır ve eğitilir.¹²

9 Plato, *Republic*, aktaran Rusk, s. 13-14. Platon’a yöneltilen “Peki halk bu kadar bariz bir yalana inanır mı?” sorusuna Platon, “mümkünse” yöneticilerin de bu yalana inandırılması, “ama eğer bu mümkün olmazsa, hiç olmazsa şehrin geriye kalanının” buna inandırılması gerektiği yanıtını verir. Plato, *Republic*, aktaran Wolin, y.a.g.e., s. 34.

10 Rusk, y.a.g.e., s. 16.

11 A.g.e., s. 14.

12 Sabine, y.a.g.e., s. 83-85.